

УДК 94(621.039(470+571+476):4)
<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-32-14>

Богданович І.І.
<https://orcid.org/0000-0003-2015-3760>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ ЯДЕРНОЇ ЗАГРОЗИ З БОКУ РОСІЙСЬКО-БІЛОРУСЬКОГО АЛЬЯНСУ

З моменту російського повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. ядерна риторика Кремля стала постійним елементом стратегічного тиску на Захід. Водночас із військовими поразками на полі бою посилюється ставка Москви на демонстративну ескалацію – зокрема, через розміщення тактичної ядерної зброї (далі ТЯЗ) на території Білорусі. Ця подія, стає викликом європейській безпеці та ще одним кроком у напрямі поглиблення інтеграції Мінська в російську військово-політичну орбіту.

Автор аналізує наявні західні звіти – зокрема від The Institute for the Study of War (ISW), Royal United Services Institute (RUSI), Carnegie Endowment for International Peace, RAND Corporation, а також матеріали НАТО, розвідки США (DNI) та аналітичні публікації CSIS – які вказують на те, що Москва використовує ядерний шантаж як інструмент досягнення двох головних цілей: тиску на західні уряди для стримування допомоги Україні, та одночасного перетворення Білорусі на плацдарм підпорядкованого типу, без формальної анексії.

У статті висвітлено роль ТЯЗ як інструменту психологічного й дипломатичного тиску. Кремль прагне створити враження неминучої військової ескалації у разі загрози поразки, зокрема шляхом перманентного розміщення небойового контингенту на території формально незалежної Білорусі. За оцінками RUSI та RAND, стратегічна модель РФ лягає у площину своєрідної гібридної окупації: держава-сателіт використовується як ядерна платформа, не маючи права голосу у прийнятті рішень.

Досліджено, що ядерна присутність РФ у Білорусі має стати об'єктом стратегічної відповіді Альянсу, а не лише об'єктом моніторингу. Україна в контексті посилення співпраці з НАТО та власного досвіду боротьби з кремлівською агресією, має ініціювати власні пропозиції щодо реагування на розміщення ТЯЗ у Білорусі. Крім того, розвиток ситуації в Білорусі демонструє, що сучасна форма окупації може відбуватись без формального входження іноземних військ – через ядерний тиск, інформаційне поглинання і втрату стратегічної суб'єктності.

Ключові слова: Білорусь, Росія, ядерна зброя, російсько-українська війна, гібридна окупація, Союзна держава.

Із початком повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. стратегічне значення Білорусі як військово-політичного союзника Кремля різко зросло. Географічна близькість до України, Польщі, Литви та Латвії, розвинена транспортна інфраструктура, наявність спільної кордону з країнами НАТО, а також контрольованість політичного режиму О. Лукашенка створили умови для поступового перетворення білоруської території на військовий плацдарм Російської Федерації. Упродовж останніх років, і особливо після провалу внутрішньої легітимізації Лукашенка у 2020 р., Москва поступово нарощувала вплив, інтегруючи Білорусь до власного військово-політичного простору.

Апогеєм цього процесу стало оголошення у 2023 р. планів щодо розміщення тактичної ядерної зброї (ТЯЗ) на білоруській території [1].

Передумови цього кроку криються в довготривалому російському курсі на геополітичну реставрацію контрольованого простору навколо власних кордонів, що особливо активізувався після 2014 року. Утримання Білорусі в орбіті прямого впливу стало однією з ключових цілей російської зовнішньої політики. Білорусь, попри формальний суверенітет, дедалі більше нагадує простір «гібридної анексії», де основні атрибути незалежної державності – зовнішня політика, оборонна стратегія, інформаційна безпека та контроль над критичною інфраструктурою – де-факто вже перебувають під управлінням Москви [4].

Рішення про розміщення ТЯЗ Кремль подав як реакцію на нібито «агресивні дії Заходу», а також як відповідь на активізацію військової присутності НАТО в країнах Балтії та Польщі. Однак стратегічний аналіз вказує на те, що це був спланований і довгостроковий крок, покликаний не лише ескалувати тиск на Україну та її союзників, але й фіналізувати процес військової інтеграції Білорусі до російської системи командування. Вперше питання розгортання ядерної зброї в Білорусі публічно прозвучало у березні 2023 року. Президент Росії В. Путін тоді заявив, що РФ завершить будівництво спеціального сховища для ТЯЗ до 1 липня 2023 р., а білоруські військові нібито вже пройшли навчання з її застосування [2].

Найбільш тривожним є той факт, що реальна передача функціонального контролю над ядерним арсеналом не здійснюється. Хоча озвучується теза про «спільну» відповідальність, усі ключові функції управління – запуск, розгортання, технічне обслуговування – залишаються за Росією. Це формує унікальний прецедент, коли на території формально незалежної держави розміщується іноземна ядерна зброя без чіткої юридичної чи політичної відповідальності самої держави, що є грубим порушенням принципів режиму нерозповсюдження ядерної зброї [6].

Цей крок уже має далекосяжні наслідки: від ескалації безпекової напруги на східному фланзі НАТО до радикального зниження рівня стратегічної передбачуваності у Східній Європі. Підготовка інфраструктури для ядерного компонента (зокрема, модернізація сховищ, а також використання носіїв типу «Орешнік» – адаптованих ЗРК або ракетних платформ) відбувається у прихованому режимі, поза публічним обговоренням або парламентським контролем. Це підсилює гібридний характер окупації, де формальне збереження інституцій білоруської держави не заважає Кремлю фактично використовувати цю територію як частину власного військового простору [7].

Таким чином, загроза з боку тактичної ядерної зброї, розміщеної в Білорусі, полягає не лише у військовому, а й у стратегічному, правовому та геополітичному вимірі. Білорусь дедалі більше виконує роль «сірого буфера» між Росією та Заходом – простору, який Кремль використовує для демонстрації

сили, залякування сусідів і легітимації своїх геополітичних амбіцій. Україна, НАТО, а також країни Балтії та Польща змушені переглядати свої оборонні стратегії в контексті появи такого дестабілізуючого чинника, який може стати прецедентом для аналогічних сценаріїв в інших регіонах [3].

У період з 2021 по 2024 роки Кремль перетворював Білорусь на практично повноцінний воєнно-політичний підрозділ власної системи, продовжуючи інтеграцію, що мала місце у межах Союзної держави. Хоча декларації про створення Союзної держави декларували рівноправне партнерство, факти свідчать про зворотнє. Мінськ втрачає свою спроможність ухвалювати самостійні рішення, а російська оборонна, розвідувальна та інформаційна інфраструктура дедалі глибше проникає в білоруський простір.

У 2024-2025 рр. пріоритет змістився на інституційну і правову інтеграцію: 6 грудня 2024 р. було підписано Договір про гарантії безпеки – документ, який формалізує зобов'язання сторін надавати взаємну допомогу, включно із застосуванням збройної сили та ядерними засобами, якщо порушується суверенітет «Союзної держави» [14].

Паралельно з цим Москва почала декларувати переміщення тактичної ядерної зброї (ТЯЗ) на білоруську територію. У лютому 2022 р. Конституція Республіки Білорусь була змінена, щоб дозволити розміщення іноземної ядерної зброї. У червні 2023 р. Путін оголосив про фактичне переміщення перших боезарядів ТЯЗ до Білорусі – із будівництвом відповідного сховища до 1 липня. У травні того ж року підписано договір між міністром оборони РФ С. Шойгу та міністром оборони РБ В. Хреніним про перенесення боеголовок та їх зберігання на білоруській території з подальшим застосуванням в разі «потреби» [11].

Носіями ТЯЗ стали модернізовані комплекси «Іскандер-М», а також зі слів МО РФ розпочалась підготовка та переобладнання білоруських штурмовиків типу Су-25. Великою новиною стало також майбутнє розміщення мобільного ракетного комплексу «Орешнік» – що стало можливим внаслідок підписаних у грудні 2024 р. нових домовленостей, котрі передбачають тактичний ракетний компонент у межах «Союзної держави» [6].

Загалом, опанування ядерної інфраструктури Росією триває, хоча під виглядом «спільного контролю» такі об'єкти формально розміщені в Білорусі. Насправді ж демонстративне рішення Москви знижувати поріг застосування ядерної зброї, що зафіксоване у оновленій ядерній доктрині від 2024 р., є індикатором: Білорусь тепер розглядається не як рівноправний партнер, а як елемент оперативного ядерного стримування Кремля [8].

Інтеграція таким чином, відбувається за двома рівнями: структурним – через включення білоруських полігонів та збройних сил до російських стратегічних операцій; та функціональним – шляхом передачі інфраструктури, носіїв і командної ланки у розпорядження Москви. Відтепер навіть риторика Лукашенка оформлюється у російський такт: він підкреслює, що будь-яке

застосування ТЯЗ вимагатиме його «особистого дозволу» – але за сутністю рішення готуються і приймаються спільно з Кремлем .

Отже, інтеграція Білорусі до Росії у військово-стратегічному аспекті є повною: вона включає інфраструктурну, оперативну і юридичну реконфігурацію білоруської незалежності на шкоду її суверенітету. Цей союз створює нову модель гібридної окупації – коли стратегічно важлива територія використовується без прямого анексійного акту, але під повним контролем Москви, з можливістю розгортання ядерної зброї у разі агресії на кордонах [10].

У межах російсько-білоруської військової інтеграції, яка стрімко поглиблюється від 2022 р., особливого значення набули процеси підготовки інфраструктури для розміщення тактичної ядерної зброї (ТЯЗ) на території Білорусі. Змістовна оцінка ситуації свідчить, що Москва вже не просто експериментує з методами військово-політичного контролю над Союзною державою, а реалізує сценарій, що передбачає повноцінне перетворення Білорусі на ядерний плацдарм з обмеженим міжнародним контролем і розмитими зонами відповідальності.

Згідно з відкритими джерелами, первинні об'єкти для зберігання ТЯЗ було створено на території військових полігонів і авіабаз, зокрема на базі «Зябровка» поблизу Гомеля, де ще з 2022 р. здійснювалося масштабне інженерне будівництво, а також поблизу Осиповичів, де активно функціонувала інфраструктура ПВК «Вагнер» та ймовірно здійснювалося розгортання додаткових елементів тилового забезпечення. Значну роль у логістиці та технічному обслуговуванні відіграють і такі локації, як Мачулищі, Лунінец та Барисов – як місця можливої передислокації носіїв або дислокації підрозділів обслуговування [15].

На особливу увагу заслуговує комплекс заходів, пов'язаний із мобільною ракетною системою нового покоління під назвою «Орешнік». Цей ракетний носій, який формально позиціонується як засіб стратегічного стримування з високою мобільністю і здатністю нести як звичайний, так і ядерний боєзаряд, почав поступово інтегруватися в контури оборонного планування саме на білоруському напрямку. Хоча формально Росія не підтвердила постійного базування цих ракет у Білорусі, численні супутникові спостереження, витoki з розвідданих і заяви аналітичних центрів, зокрема CSIS, Bellingcat та Janes, свідчать про створення технічної інфраструктури, сумісної з такими носіями [12].

Варто відзначити, що з 2024 р. в межах Союзної держави було оновлено низку документів, які уможливають юридичне прикриття для такого розміщення. Зокрема, йдеться про договір про взаємні гарантії безпеки, підписаний у грудні 2024 р., який фактично створює підґрунтя для спільного використання тактичної ядерної зброї в умовах кризи. Хоча білоруська сторона на офіційному рівні продовжує наполягати на «обмеженому доступі» до зброї, всі основні функції командування, прийняття рішень і контролю залишаються

за Москвою. Таким чином, Білорусь із суверенної держави перетворюється на зону оперативного розміщення засобів масового ураження під повним командуванням Генштабу ЗС РФ [17].

Міжнародна реакція на цей процес є стриманою, але тривожною. У своїх звітах, зокрема «NATO Strategic Foresight Analysis» (2024), «Chatham House Research Paper» та доповідях МАГАТЕ, підкреслюється, що перенесення тактичної ядерної зброї за межі Росії є безпрецедентним кроком, що потенційно порушує норми Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), навіть якщо формально Москва зберігає юридичний контроль. Експерти Atlantic Council, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), а також Центру Карнегі для Європи розглядають цю стратегію як частину ширшої політики зниження ядерного порогу, де використання ТЯЗ у регіональному конфлікті вже не є табу, а частиною розрахованої загрози. США, Велика Британія та Німеччина неодноразово наголошували у заявах на недопущенні перетворення Білорусі на буферну ядерну зону, однак жодні санкції чи прямі заходи впливу на процес поки не запроваджені. Лише Польща та Литва, а також НАТО загалом, у відповідь посилили інфраструктуру військової присутності на кордоні з Білоруссю, включаючи розгортання підрозділів швидкого реагування, додаткових систем ППО та повітряного патрулювання [16].

Сутність ситуації полягає у новій якості російської окупації: без формальної анексії, без марширування танків, але із повною підміною стратегічного суверенітету. У цій конструкції ТЯЗ виступає не стільки як засіб збройного стримування, скільки як гарантія незворотності кремлівського контролю над Білоруссю. Інфраструктура зберігання, обслуговування, навчання особового складу, оновлення правової бази – це ланки одного великого процесу: інституціоналізація окупації під виглядом інтеграції. Світова спільнота вже зараз має справу з новим типом загрози – прихованим поширенням ядерної присутності, завуальованим у риторику «союзнництва» і «колективної безпеки», проте націленим на стратегічне домінування Росії в регіоні та створення механізму ядерного шантажу із багаторівневою відповідальністю [18].

Внутрішньополітична тиша в Білорусі щодо розміщення тактичної ядерної зброї на своїй території є однією з найяскравіших ознак глибокої авторитарної трансформації білоруської державності та повного згорання її політичного плюралізму. У будь-якій іншій країні подібного масштабу крок – фактичне перетворення на потенційний театр ядерного конфлікту – викликав би широкий суспільний резонанс, парламентські слухання, обговорення в медіа, реакцію науковців, військових експертів, представників опозиції, тощо. У випадку Білорусі – цього всього не відбулося.

Причина такої тиші – системне знищення незалежної публічної сфери, що розпочалося задовго до 2022 р., але особливо інтенсивно реалізовувалося після протестів 2020 р. Лукашенківський режим повністю підпорядкував медіа-простір, закривши або вигнавши з країни десятки незалежних редакцій. Будь-

яке обговорення тем, які можуть бути трактовані як критика російсько-білоруських відносин, автоматично прирівнюється до «розпалювання ворожнечі» або «дискредитації союзницьких зобов'язань». У такому середовищі питання ядерної зброї, яке безпосередньо зачіпає питання суверенітету, безпеки, етики та міжнародних правових зобов'язань, опинилося поза межами офіційного дискурсу [14].

Парламент, як і більшість інших інституцій Білорусі, давно виконує суто декоративну функцію і не має ані юридичних, ані фактичних механізмів контролю над діями виконавчої влади. Підписання угод із Росією щодо передачі ракетних комплексів «Іскандер-М», переобладнання об'єктів під розміщення ТЯЗ, створення спільних навчально-бойових центрів – усе це відбувається поза будь-якою публічною легітимацією, часто навіть без згадки у внутрішньодержавних правових актах.

Щодо громадської думки – станом на 2025 рік усі інструменти незалежної соціології в країні або закриті, або переведені в напівпідпільний режим роботи. Останні дослідження, проведені поза межами Білорусі наприклад, Chatham House чи Warsaw East European Studies, показували, що навіть серед населення, що залишається у Білорусі, існує глибоке нерозуміння наслідків військової інтеграції з РФ, зокрема – в частині ТЯЗ. Значна частина білорусів живе у режимі навмисного витіснення небезпечної інформації, пов'язаного як із страхом перед репресіями, так і з повсякденним відчуттям безсилля [16].

Водночас білоруська опозиція в екзилі – включно з командою Світлани Тихановської, Валерієм Цепкало, представниками ВУРОЛ – не має реального доступу до білоруського медіаполя. Попри численні публічні заяви, засудження політики Кремля та вимоги від ООН і МАГАТЕ звернути увагу на незаконне розміщення ТЯЗ, жодна з опозиційних структур не здатна вплинути на внутрішньополітичний дискурс у самій Білорусі. Навпаки, пропаганда активно використовує цю ситуацію для дискредитації опозиції, представляючи її як «зовнішній проект», далекий від реалій білоруського народу [14].

Важливим аспектом є і повна апатія так званої еліти: науковці, діячі культури, військові, колишні чиновники – всі або мовчать, або вимушені лояльно транслювати державну лінію, не маючи вибору. Тема розміщення ядерної зброї в науково-аналітичному середовищі не обговорюється відкрито навіть у форматі військової доктрини – це закрыта тема, з якої дозволено лише повторювати основну тезу: «ТЯЗ – це відповідь на загрозу з боку Заходу, стратегічний баланс, союзницька допомога» [9].

Таким чином, Білорусь опинилася у парадоксальній ситуації – вона де-факто стає полігоном для нового витка ядерного протистояння в Європі, але всередині країни не існує жодного публічного інструмента для аналізу чи критики цих процесів. Ця тиша є не лише свідченням глибокої внутрішньої деградації політичної системи, але й небезпечним прецедентом для інших держав, які можуть потрапити у подібну пастку залежності від Москви. Відсутність опору

чи навіть усвідомлення масштабів загрози робить Білорусь ідеальним майданчиком для експериментів Кремля з новими формами гібридної окупації та ядерного шантажу [15].

Реакція НАТО та Європейського Союзу на процеси розміщення тактичної ядерної зброї (ТЯЗ) в Білорусі загалом характеризується як стримано-тривожна. Водночас вона не є однорідною – на ній відбиваються і внутрішні політичні міркування окремих країн-членів, і загальна стратегія Альянсу з уникнення ескалації, і об'єктивна оцінка рівня реальної загрози. Проте в сукупності реакція західного світу підтверджує: розгортання ядерної інфраструктури в Білорусі – це не просто черговий етап у двосторонніх відносинах Мінська та Москви, а фактор глибокого геополітичного зсуву, що впливає на безпекову архітектуру Центрально-Східної Європи [13].

З боку НАТО перші офіційні сигнали стурбованості пролунали ще в березні 2023 р., коли В. Пугін уперше публічно оголосив про намір розмістити ТЯЗ у Білорусі. Генеральний секретар Альянсу Є. Столтенберг одразу ж заявив, що таке рішення суперечить духу Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, хоча формально й не порушує його, оскільки Москва не передає Мінську контроль над зарядами. Водночас він наголосив: «НАТО залишається пильною, уважно стежить за подіями й готове захищати кожен дюйм території Альянсу» [10].

У відповідь на загрозу з північного сходу НАТО посилило фізичну присутність на східному фланзі. Зокрема, в Литві з 2023 р. розпочалося розгортання 45-ї німецької танкової бригади (Panzer Brigade Litauen), яка до 2026 р. має досягти чисельності у 4000 бійців. Польща у свою чергу інтенсифікувала формування 1-ї піхотної дивізії Легіонів (Dywizja Piechoty Legionów) поблизу кордону з Білоруссю, яка діє в рамках ширших зусиль з інфраструктурної готовності НАТО до великомасштабного конфлікту. Також, починаючи з весни 2024 р., НАТО проводить ротацію розширеного контингенту в рамках програми Enhanced Forward Presence (EFP) не лише в Балтії, а й у північній Польщі – ближче до Сувалкського коридору.

Повітряна компонента безпеки теж була посилена. Місія Baltic Air Policing, яка діє з 2004 р. (Шяуляй) і з 2014 р. (Емарі, Естонія), була розширена у 2023 р. за рахунок постійного базування додаткових винищувачів F-35 з Італії та Нідерландів. Ця присутність покликана реагувати на ризики від російської та білоруської авіації, а також моніторити рух потенційних носіїв ТЯЗ [15].

Європейський Союз, маючи більш обмежені військові механізми, проте не менш активну дипломатичну платформу, сфокусувався на політичному та санкційному аспектах. У червні 2023 р., одразу після підписання між РФ і РБ угоди про розміщення ядерної зброї, голова дипломатії ЄС Ж. Боррель заявив, що Європа розцінює це як «крок до подальшої ескалації», і закликав Лукашенка не допустити перетворення країни на ядерного заручника. Було також озвучено можливість санкцій щодо компаній, пов'язаних із військовою інфраструктурою

ТЯЗ. У підсумку кілька білоруських підприємств опинилися у нових санкційних пакетах, однак повного ембарго на «ядерну співпрацю» введено не було [11].

Водночас стратегічні документи НАТО після 2022 р. почали прямо згадувати Білорусь як учасника загроз. В оновленій Стратегічній концепції НАТО, ухваленій у Мадриді 2022 р., вперше чітко зазначено, що «Білорусь бере участь у війні Росії проти України», а тому її статус як нейтральної буферної держави повністю втрачено. Подальші документи — зокрема плани швидкого розгортання сил реагування (NRF) — також враховують можливу агресію з білоруського напрямку, включно з використанням ракетної інфраструктури чи неофіційного ядерного компоненту.

Поза НАТО, у більш широкому трансатлантичному форматі, США й Велика Британія окремо попередили Росію про «неприпустимість тактичного використання ядерної зброї», з натяком і на Білорусь як платформу. Британський міністр оборони Б. Воллес заявляв, що «будь-яке використання білоруської території для стратегічного шантажу буде розцінене як російська провокація» [13].

Таким чином, хоча реакція західного світу має переважно стриманий характер, вона включає як посилення оборонних позицій, так і чітку дипломатичну оцінку того, що ядерна інфраструктура в Білорусі є частиною загальної загрози від РФ. Це, своєю чергою, формує довгострокову зміну безпекового ландшафту Європи — від латентного мирного співіснування до нового рубежу ядерного стримування прямо на кордоні ЄС і НАТО.

Передусім, розміщення ТЯЗ у Білорусі означає кардинальну зміну конфігурації загроз для України. Якщо до 2022 р. основним напрямом ядерного тиску з боку РФ був Крим або Калінінград, то тепер Україна отримує ще один ядерний фронт — північний. Відстань від потенційних баз зберігання або пускових установок на території Білорусі (зокрема, полігон «Цель», авіабази Зябровка, Лунінець, Мачулищі) до Києва становить менше 200 км, що значно ускладнює й без того складне стратегічне планування протиракетної оборони. Саме тому українські фахівці та військове командування розглядають білоруський вектор як такий, що повинен бути включений до всіх національних програм ядерного спостереження, реагування та стримування.

Другий вимір — політико-дипломатичний. Офіційний Київ чітко заявляв на всіх міжнародних платформах, що розміщення ядерної зброї в Білорусі суперечить основам міжнародного права та ставить під сумнів зобов'язання обох країн як колишніх учасниць Договору про скорочення озброєнь (ДОЗ), а також Будапештського меморандуму, у межах якого Україна добровільно позбулася власного ядерного арсеналу. Україна неодноразово закликала МАГАТЕ, НАТО та ООН здійснити оцінку загроз, спричинених цим кроком, а також розглядати Мінськ не як нейтрального спостерігача, а як де-факто учасника агресії та співучасника ядерного шантажу [20].

Крім дипломатичних зусиль, важливим став поступовий перехід України до нової моделі військово-політичної взаємодії із західними партнерами. По-перше, саме після загроз із боку Білорусі, включно з ракетними обстрілами українських територій з її повітряного простору, в Україні посилювалися дискусії про необхідність розширеної присутності союзників НАТО у прикордонних регіонах. По-друге, Київ активно включився в усі ініціативи Альянсу, які дозволяють розвивати механізми колективного реагування. Зокрема, у 2023-2024 рр. українські військові формування почали долучатися до діяльності NATO Response Force (NRF) – оперативного компоненту швидкого реагування Альянсу. Це стало можливим через запровадження спільних навчань (Joint Interoperability Framework), за яким українські підрозділи проходять сертифікацію за стандартами НАТО. За даними Генштабу, близько 3 українських батальйонів вже адаптовано до інтеграції у багатонаціональні сили Альянсу у разі спільних операцій або ескалації на північному фронті.

Іншим важливим елементом стала участь України в діяльності Об'єднаного експедиційного корпусу (JEF), куди Київ був офіційно запрошений у червні 2023 р. Ця структура на чолі з Великою Британією об'єднує 10 держав, здатних швидко реагувати на кризи в Північній та Східній Європі. Україна стала першою країною-партнером, яка отримала повний доступ до оперативного планування, навчань та спільного аналізу ризиків – зокрема з боку Білорусі [3].

Окремо варто згадати посилення регіонального виміру української дипломатії. Україна ініціювала регулярні консультації з Польщею, Литвою, Латвією щодо ризиків, пов'язаних із білоруською територією. У липні 2024 р. було проведено неформальний саміт на рівні рад національної безпеки країн «Люблінського трикутника», під час якого обговорювалися сценарії розвитку подій у разі ескалації з боку РБ або використання її території для ядерного шантажу. Обговорювалося також питання спільного контролю над радіологічною ситуацією у прикордонних районах Волинської, Рівненської та Житомирської областей [6].

На тлі загроз від Білорусі, Україна також посилила власну внутрішню інфраструктуру раннього сповіщення та захисту. Зокрема, з 2024 р. у прикордонних областях почали діяти нові мобільні комплекси моніторингу радіаційної активності, а ДСНС отримала додаткові ресурси для реагування у разі надзвичайних ситуацій техногенного чи воєнного характеру, пов'язаних із радіаційними матеріалами.

Таким чином, український вимір ситуації з розгортанням ТЯЗ у Білорусі багатогранний. Він охоплює не лише оборонні, але й політичні, дипломатичні, регіональні та навіть цивільні аспекти. Йдеться не просто про нову загрозу – це черговий етап в історичному усвідомленні України як невід'ємного елемента європейської безпеки, здатного не лише оборонятися, але й впливати на стратегічний баланс у Східній Європі. Умовна «ядерна тінь» над північним

кордоном лише пришвидшила незворотний процес інтеграції України у систему колективної безпеки Заходу.

Розділення відповідальності у контексті розміщення ТЯЗ на території Білорусі є не просто юридичною чи політичною категорією – це ключова складова гібридної архітектури контролю над стратегічними озброєннями, яку Російська Федерація поступово впроваджує з метою розмивання власної відповідальності та водночас посилення власного впливу на сателітів. Йдеться про принцип, за якого одна держава (у цьому випадку – РФ) є реальним володарем ядерного арсеналу, а інша (РБ) – номінальним співучасником або інфраструктурним посередником, на якого також поширюється політична та правова відповідальність за ядерну присутність.

У випадку з Білоруссю цей концепт реалізується через кілька шарів. По-перше, Кремль намагається створити враження, що розміщення ТЯЗ у Білорусі – це відповідь не лише Москви, а й Мінська на «загрози з боку НАТО». Лукашенко у своїх публічних виступах підкреслює, що це рішення було прийнято на основі «взаємної безпеки» в межах Союзної держави. Така риторика створює юридично сіру зону: Мінськ, не маючи власного ядерного арсеналу, не порушує Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, але де-факто бере участь у його обході. По-друге, Росія намагається делегувати частину політичної відповідальності Білорусі, позиціонуючи її як співвласника інфраструктури та потенційного оператора частини систем зберігання або носіїв. Це яскраво проявляється у змінах, які були внесені у спільні військові документи після червня 2023 р., включно з Програмою стратегічного партнерства в рамках Союзної держави.

Проте ключовий момент у концепті розділеної відповідальності полягає саме у тому, що всі критично важливі функції – зберігання, авторизація на запуск, контроль над кодами та комунікаціями – залишаються виключно під контролем Генштабу Збройних сил РФ і Кремля. Це означає, що фактичного поділу відповідальності немає – є лише її політична декорація. Таким чином, Білорусь стає «ядерним фронтом без кнопки», але з усіма ризиками, пов'язаними з ударом у відповідь, санкціями, ізоляцією, втратою суверенітету і можливого перетворення на мішень у разі конфлікту.

Для Росії це дає одразу кілька стратегічних переваг. По-перше, це створює ілюзію багатополлярної ядерної присутності в Східній Європі – нібито тепер не лише Росія, але й Союзна держава має інструменти стримування. По-друге, це дозволяє Москві частково вивести себе з-під прямих звинувачень у порушенні норм ядерного контролю, представляючи це як двосторонню домовленість з партнером. По-третє, це ще більше прив'язує Лукашенка до російської орбіти: у разі ескалації або ядерного інциденту саме Білорусь першою стане об'єктом міжнародного тиску – політичного, економічного та потенційно військового.

Зі свого боку, Білорусь, попри формальну участь, не має жодних гарантій. Вона позбавлена самостійного доступу до технологій, не контролює стратегічні

рішення та водночас опиняється під перехресним прицілом усіх глобальних і регіональних гравців. Це підриває основи державного суверенітету та свідчить про фактичну трансформацію Республіки Білорусь у «периферійного володаря» ядерної інфраструктури без суверенітету над нею.

У ширшому сенсі концепт розділеної відповідальності – це інструмент неоколоніального ядерного домінування. Він свідомо розмиває межі між ядерними й неядерними державами, створюючи небезпечний прецедент для світової системи нерозповсюдження.

У майбутньому розміщення тактичної ядерної зброї у Білорусі матиме далекосяжні наслідки, які виходять за межі суто військово-стратегічного контексту. Йдеться про формування нової моделі регіонального ядерного протистояння, в якому Білорусь поступово перетворюється на інфраструктурний хаб російського ядерного шантажу в Європі, із низкою похідних ризиків – від кризи довіри до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї до розбалансування всієї архітектури безпеки на східному фланзі НАТО [13].

Аналітична проєкція на найближчі 3-7 років свідчить, що процес інтеграції Білорусі до російського стратегічного контуру лише поглиблюватиметься. Імовірно, російська сторона поступово перейде від символічного розміщення ТЯЗ до створення повноцінної логістичної, технічної й оперативної інфраструктури, включаючи постійні склади боєприпасів, системи управління, канали супутникової прив'язки, технічні групи обслуговування й ремонтні бази. Це означатиме не лише матеріальну, а й доктринальну прив'язку Білорусі до потенційного ядерного конфлікту.

Особливу увагу необхідно звернути на еволюцію носіїв. У ситуації, коли авіаційна компонента (перенавчені пілоти, модифіковані літаки Су-25) залишається нестабільною, головний фокус, імовірно, буде зміщений у бік ракетного комплексу «Орешнік» – тобто використання наземних мобільних платформ із тактичними ракетами з малим часом розгортання і вражаючим потенціалом. Ці системи можуть бути дислоковані приховано, під виглядом звичайних ракетних сил, що ускладнює моніторинг із боку НАТО та створює постійний елемент стратегічної невизначеності.

Ще один очікуваний тренд – вбудовування ядерної присутності в інформаційну та психологічну війну. Кремль дедалі частіше використовує риторичку про розміщення ТЯЗ як елемент «симетричної відповіді Заходу», формуючи образ «ядерного фронту», який за задумом, повинен паралізувати волю до ескалації з боку НАТО. У такому випадку Білорусь буде використана не лише як фізична платформа, а й як символічний маркер – країна, яка добровільно розділила ризики з Москвою та, за кремлівським задумом, підвищила ціну будь-якого потенційного втручання Заходу в регіональні процеси [17].

Водночас стратегічні перспективи такого зближення небезпечні не лише для України чи НАТО, а й для самої Росії. Розміщення ядерної зброї в країні, яка є економічно слабкою, політично нестабільною й соціально напруженою, створює ризики втрати контролю, саботажу, інфільтрації або навіть внутрішньої кризи, яка може супроводжуватися спробами несанкціонованого доступу до критичних об'єктів. Це особливо небезпечно в умовах зростання впливу силовиків, недовіри між елітами й можливої трансформації політичної влади після Лукашенка [19].

Додаткову загрозу становить можливий ефект повторення сценарію в інших країнах, де Кремль має вплив або проросійські сили. Якщо світова спільнота не зреагує жорстко, приклад Білорусі може стати небезпечним прецедентом: Москва зможе просувати ідею «делегованого зберігання» ядерної зброї в регіонах, де контроль за безпекою і прозорістю є слабким або відсутнім.

У глобальному масштабі це означає ерозію норм ДНЯЗ і фактичне створення «сірих зон ядерного розміщення» – країн, які не є повноцінними ядерними державами, але є операторами інфраструктури, здатної забезпечити присутність або навіть застосування ТЯЗ. Це, своєю чергою, поставить під сумнів ефективність міжнародних механізмів моніторингу, таких як МАГАТЕ, і вимагатиме перегляду існуючих підходів до нерозповсюдження.

Для України це означає довготривалу зміну безпекового середовища. Навіть за умови успіхів на фронті, загроза з півночі залишатиметься постійною, і ядерний елемент лише підсилює цей вектор. Відповіддю на це має стати стратегічна інтеграція з НАТО, посилення системи ППО/ПРО, активізація обміну розвіданими та впровадження нових систем спостереження за пересуванням носіїв ТЯЗ у Білорусі [20].

У підсумку, погляд у майбутнє не дозволяє оптимістичних сценаріїв без системної протидії. Ядерна присутність РФ у Білорусі – це не тимчасове рішення, а довгостроковий стратегічний проєкт, який Кремль розглядає як частину архітектури постнатовського світу, де сфери впливу визначаються не домовленостями, а наявністю бойових головок. І саме тому боротьба з цією загрозою має починатися не з майбутнього, а вже сьогодні.

Список використаних джерел та літератури

1. У НАТО відповіли на розміщення ядерної зброї в Білорусі. *Європейська правда*. 2023, 26 березня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/26/7158685/>
2. Білорусь почала отримувати з Росії ядерну зброю, - Лукашенко. *Цензор.НЕТ*. 2023, 14 червня. URL: https://censor.net/ua/news/3424651/bilorus_pochala_otrymuvaty_z_rosiyi_yadernu_zbroyu_luka_shenko
3. "Під надійною охороною": Лукашенко заявив, що ядерна зброя РФ вже прибула в Білорусь. *Суспільне*. 2023, 6 липня. URL: <https://suspilne.media/523039-pid-nadijnou-ohoronou-lukasenko-zaaviv-so-aderna-zbroa-rf-vze-pribula-v-bilorus/>
4. Росія "доідає" Лукашенка через ймовірне розміщення ядерної зброї. *OporaUA / War Speeches*. 2023, 29 травня. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/war-speeches-rosiia-doyidaie->

lukashenka-ta-voiuie-za-bielgorodshchinu-a-ukrayina-otrимаie-65-mlrd-dolariv-na-oboronu-24730

5. Богданьок О. ISW не бачить ескалації через розгортання тактичної ядерної зброї РФ у Білорусі. *Суспільне*. 2023, 17 червня. URL: <https://suspilne.media/509463-isw-ne-bacit-eskalacii-cerez-rozgotanna-takticnoi-adernoi-zbroi-rf-u-bilorusi/>
6. Васьковська В. У Білорусі не має ядерної зброї, є лише носії – розвідка. *Факти ICTV*. 2025, 26 травня. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250526-yadernoyi-zbroyi-v-bilorusi-nemaye-yelyshe-nosiyi-rozvidka/>
7. Кацімон О. НАТО обговорює розгортання більшої кількості ядерної зброї через загрозу. *Суспільне*. 2024, 17 червня. URL: <https://suspilne.media/769781-nato-obgovoruie-rozgotannabilsoi-kilkosti-adernoi-zbroi-cerez-zagrozu-z-boku-rosii-ta-kitau/>
8. Михальченко В. "Лукашенко нічого не вирішуватиме": розвідка США підтвердила розміщення тактичної ядерної зброї. *Апостроф*. 2023, 22 липня. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/ex-ussr/2023-07-22/lukashenko-nichego-ne-budet-reshat-razvedka-ssha-podtverdila-razmeschenie-v-belarusi-takticheskogo-yadernogo-oruzhiya/301369>
9. Лукашенко заявив, що в Білорусь завезли значну частину ядерної зброї. *Українформ*. 2023, 27 червня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3728447-lukashenko-zaaviv-so-znacnucastinu-rosijskoi-adernoi-zbroi-vze-zavezli-v-bilorus.html>
10. Karmanau Y. Russia signs deal to deploy tactical nuclear weapons in Belarus. *AP News*. 2023, May 25. URL: <https://apnews.com/article/belarus-russia-nuclear-weapons-shoigu-285ff887e8b1c28d20ff68e1d775441e>
11. Russian Nuclear Calibration in the War in Ukraine. *Center for Strategic and International Studies*. 2023, February 23. URL: <https://www.csis.org/analysis/russian-nuclear-calibration-war-ukraine>
12. Deter and Divide: Russia's Nuclear Rhetoric & Escalation Risks in Europe. *Center for Strategic and International Studies*. 2023, December 4. URL: <https://features.csis.org/deter-and-divide-russia-nuclear-rhetoric/>
13. Allied Command Transformation Strategic Foresight Analysis. *NATO*. May 2023. URL: https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2024/05/SFA2023_rev2.pdf
14. Russia and Belarus begin second stage of tactical nuclear weapons drills. *Al Jazeera*. 2024, June 12. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/6/12/russia-and-belarus-begin-second-stage-of-tactical-nuclear-weapons-drills>
15. Dickinson P. Putin is using Belarus to escalate his nuclear threats. *Atlantic Council*. 2024, July 2. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putin-is-using-belarus-to-escalate-his-nuclear-threats/>
16. Dolzikova D. Nuclear Facilities as Targets of Military Attack. *Royal United Services Institute*. 2024, April. URL: <https://static.rusi.org/nuclear-facilities-as-targets-of-military-attack.pdf>
17. Loh M. Satellite photos show how Russia is building up 5 of its secret nuclear bases. *Business Insider*. 2025, July 14. URL: <https://www.businessinsider.com/satellite-photos-show-russias-upgrades-to-nuclear-bases-near-nato-2025-7>
18. Guiding Principles for a Proactive Western Strategy on Belarus. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2024, April 4. URL: <https://carnegieendowment.org/2024/04/04/getting-off-back-foot-guiding-principles-for-proactive-western-strategy-on-belarus-pub-92118>
19. Russian Offensive Campaign Assessment. *Institute for the Study of War*. 2025, May 17. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounders/russian-offensive-campaign-assessment-may-17-2025>
20. Russian Offensive Campaign Assessment. *Institute for the Study of War*. 2025, June 1. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounders/russian-offensive-campaign-assessment-june-1-2025>

References

1. U NATO vidpovily na rozmishchennia yadernoi zbroyi v Bilorusi. (2023, 26 bereznia). *Yevropeiska pravda*. [Online]. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/26/7158685/> [In Ukrainian].
2. Bilorus' pochala otrymuvaty z Rosiyi yadernu zbroiu, – Lukashenko. (2023, 14 chervnia). *Censor.NET*. [Online]. Available from: https://censor.net/ua/news/3424651/bilorus_pochala_otrymuvaty_z_rosiyi_yadernu_zbroiu_lukashenko [In Ukrainian].
3. “Pid nadiinoiu okhoronoiu”: Lukashenko zaiavyv, shcho yaderna zbroia RF vzhe pryibula v Bilorus'. (2023, 6 lypnia). *Suspilne*. [Online]. Available from: <https://suspilne.media/523039-pid-nadijnou-okhoronou-lukashenko-zaaviv-so-aderna-zbroia-rf-vze-pribula-v-bilorus/> [In Ukrainian].
4. Rosiia "doiidaie" Lukashenka cherez imovirne rozmishchennia yadernoi zbroi. (2023, 29 travnia). *OporaUA / War Speeches*. [Online]. Available from: <https://www.oporaua.org/viyna/war-speeches-rosiia-doyidaie-lukashenka-ta-voiuie-zabielgorodshchinu-a-ukrayina-otrимаie-65-mlrd-dolariv-na-oboronu-24730> [In Ukrainian].
5. Bohdan'ok, O. (2023, 17 chervnia). ISW ne bachyt' eskalatsii cherez rozghortannia taktychnoi yadernoi zbroi RF u Bilorusi. *Suspilne*. [Online]. Available from: <https://suspilne.media/509463-isw-ne-bacit-eskalacii-cerez-rozghortanna-taktychnoi-adernoi-zbroi-rf-u-bilorusi/> [In Ukrainian].
6. Vaskov's'ka, V. (2025, 26 travnia). U Bilorusi nemaie yadernoi zbroi, ye lyshe nosiyi – rozvidka. *Fakty ICTV*. [Online]. Available from: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250526-yadernoyi-zbroiyi-v-bilorusi-nemaye-ye-lyshe-nosiyi-rozvidka/> [In Ukrainian].
7. Katsimon, O. (2024, 17 chervnia). NATO obhovoriuie rozghortannia bil'shoi kil'kosti yadernoi zbroi cherez zahrozu. *Suspilne*. [Online]. Available from: <https://suspilne.media/769781-nato-obgovorue-rozghortanna-bilsoi-kilkosti-adernoi-zbroi-cerez-zagrozu-z-boku-rosii-ta-kitau/> [In Ukrainian].
8. Mykhal'chenko, V. (2023, 22 lypnia). “Lukashenko nichoho ne vyrishuvatymie”: rozvidka SSHA pidtverdyla rozmishchennia taktychnoi yadernoi zbroi. *Apostrof*. [Online]. Available from: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/ex-ussr/2023-07-22/lukashenko-nichogo-ne-budet-reshat-razvedka-ssha-podtverdila-razmeschenie-v-belarusi-takticheskogo-yadernogo-oruzhiya/301369> [In Ukrainian].
9. Lukashenko zaiavyv, shcho v Bilorus' zavezly znachnu chastynu yadernoi zbroi. (2023, 27 chervnia). *Ukrinform*. [Online]. Available from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3728447-lukashenko-zaaviv-so-znacnu-castinu-rosijskoi-adernoi-zbroi-vze-zavezli-v-bilorus.html> [In Ukrainian].
10. Karmanau, Y. (2023, May 25). Russia signs deal to deploy tactical nuclear weapons in Belarus. *AP News*. [Online]. Available from: <https://apnews.com/article/belarus-russia-nuclear-weapons-shoigu-285ff887e8b1c28d20ff68e1d775441e> [In English].
11. Russian Nuclear Calibration in the War in Ukraine. (2023, February 23). *Center for Strategic and International Studies*. [Online]. Available from: <https://www.csis.org/analysis/russian-nuclear-calibration-war-ukraine>. [In English].
12. Deter and Divide: Russia's Nuclear Rhetoric & Escalation Risks in Europe. (2023, December 4). *Center for Strategic and International Studies*. [Online]. Available from: <https://features.csis.org/deter-and-divide-russia-nuclear-rhetoric/> [In English].
13. Allied Command Transformation Strategic Foresight Analysis. (2023, May). *NATO*. [Online]. Available from: https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2024/05/SFA2023_rev2.pdf. [In English].
14. Russia and Belarus begin second stage of tactical nuclear weapons drills. (2024, June 12). *Al Jazeera*. [Online]. Available from: <https://www.aljazeera.com/news/2024/6/12/russia-and-belarus-begin-second-stage-of-tactical-nuclear-weapons-drills> [In English].

15. Dickinson, P. (2024, July 2). Putin is using Belarus to escalate his nuclear threats. *Atlantic Council*. [Online]. Available from: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putin-is-using-belarus-to-escalate-his-nuclear-threats/> [In English].
16. Dolzikova, D. (2024, April). Nuclear Facilities as Targets of Military Attack. *Royal United Services Institute*. [Online]. Available from: <https://static.rusi.org/nuclear-facilities-as-targets-of-military-attack.pdf> [In English].
17. Loh, M. (2025, July 14). Satellite photos show how Russia is building up 5 of its secret nuclear bases. *Business Insider*. [Online]. Available from: <https://www.businessinsider.com/satellite-photos-show-russias-upgrades-to-nuclear-bases-near-nato-2025-7> [In English].
18. Guiding Principles for a Proactive Western Strategy on Belarus. (2024, April 4). *Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegieendowment.org/2024/04/04/getting-off-back-foot-guiding-principles-for-proactive-western-strategy-on-belarus-pub-92118> [In English].
19. Russian Offensive Campaign Assessment. (2025, May 17). *Institute for the Study of War*. [Online]. Available from: <https://www.understandingwar.org/backgrounders/russian-offensive-campaign-assessment-may-17-2025> [In English].
20. Russian Offensive Campaign Assessment. (2025, June 1). *Institute for the Study of War*. [Online]. Available from: <https://www.understandingwar.org/backgrounders/russian-offensive-campaign-assessment-june-1-2025> [In English].

Bogdanovich I. Modern Challenges to European Security and Expert Assessments of the Nuclear Threat Posed by the Russian-Belarusian Alliance.

Since Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, the Kremlin's nuclear rhetoric has become a constant element of its strategic pressure on the West. Simultaneously with military defeats on the battlefield, Moscow has increasingly resorted to demonstrative escalation – particularly through the deployment of tactical nuclear weapons (hereinafter TNWs) on the territory of Belarus. This development marked another step toward deeper integration of Minsk into Russia's military-political orbit.

This article analyzes available Western reports – including those from the Institute for the Study of War (ISW), the Royal United Services Institute (RUSI), the Carnegie Endowment for International Peace, the RAND Corporation, NATO documents, U.S. intelligence (DNI), and analytical publications by the CSIS – which indicate that Moscow employs nuclear blackmail as a tool to pursue two major goals: exerting pressure on Western governments to limit support for Ukraine, and transforming Belarus into a subordinate platform without formal annexation.

The paper also highlights the role of TNWs as instruments of psychological and diplomatic pressure. The Kremlin seeks to create an impression of inevitable military escalation in case of imminent defeat – in particular, through the permanent stationing of a non-combat nuclear contingent on the territory of formally independent Belarus. According to RUSI and RAND assessments, Russia's strategic model resembles a new form of hybrid occupation: a satellite state is used as a nuclear platform without having a voice in decision-making.

It is argued that the nuclear presence of the Russian Federation in Belarus should become an object of strategic response by the Alliance, rather than merely a subject of monitoring. Ukraine, in the context of enhanced cooperation with NATO and its own experience of resisting Kremlin aggression, should initiate its own proposals for responding to the deployment of TNWs in Belarus. Furthermore, the evolving situation in Belarus demonstrates that modern forms of occupation may occur without formal invasion – through nuclear coercion, information absorption, and the erosion of strategic sovereignty.

Keywords: *Belarus, Russia, nuclear weapons, Russian-Ukrainian war, hybrid occupation, Union State.*